

Владислав Маринов¹
(ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България)

ЗА ИНТОНАЦИОННИЯ КОНТУР НА ПОДЧИНЕНИТЕ ПОДЛОЖНИ ИЗРЕЧЕНИЯ

Vladislav Marinov

ON THE INTONATION CONTOUR OF THE SUBJECT CLAUSES

Резюме: В статията се изследват интонационните контури на сложни съставни изречения с подчинени подложни изречения в българския език. Установява се частична прилика между интонационните контури на някои сложни съставни изречения с подчинени подложни и с подчинени определителни изречения. Достига се до извода, че когато подчиненото подложно изречение е въведено с *който*, в областта на междуизреченската граница се появява пауза, която вероятно маркира липсващия подлог. Когато подчиненото изречение е въведено с *да*, *че* и *как* и е в постпозиция, цялото сложно изречение се оформя като еднокомпонентна фраза и се произнася без пауза.

Abstract: The paper discusses the intonation contours of the complex sentences with subject clauses in Bulgarian. It shows that there exists partial similarity between the intonation contours of some complex sentences with subject clauses and with modifier clauses. A conclusion is made that when the subject clause is introduced by the relative „който“ (“who”), in the intersentential area between the two sentences a pause occurs that probably marks the missing subject. In cases when the subordinate clause is postpositioned and introduced by the subordinators „да“ (“to”), „че“ (“that”) and „как“ (“how”), the whole complex sentence is formed as a one-component phrase and pronounced without a pause.

Ключови думи: подчинени подложни изречения, интонационен контур, фонетика, синтаксис.

Key words: subject clause, intonation contour, phonetics, syntax.

---

¹ w.marinov@uni-vt.bg

Интонацията е един от основните признаци на изречението и зависи от комуникативното намерение на говорещия. Чрез интонацията изречението придобива завършеност, а промяната в интонацията води и до промяна на вида на изречението – от съобщително то може да се превърне във въпросително или възклицателно. Наред с това с помощта на интонацията се маркират изреченските граници, както и се създава контраст между темата и ремата в едно изречение (вж. Недев 1992: 42).

През 80-те години на XX в. излизат две важни изследвания, които разкриват спецификите на българската интонация и ролята ѝ при синтактичното оформление на различните видове изречения – *Основни интонационни контури в българското изречение* от Й. Пенчев и *Интонацията в българския език* от Д. Тилков (вж. Пенчев 1980 и Тилков 1981). В работата си Й. Пенчев проследява взаимодействието между синтактичното, семантичното и интонационното ниво в изречението, а промените в интонацията се представят в плана на темо-ремното членение на речта. Той установява и промени в интонационния контур не само при различни по цел на изказване, но и по вид подчинени изречения (Пенчев 1980: 132 – 133). Д. Тилков отбелязва значимостта на труда на Й. Пенчев, както и някои недостатъци, като например факта, че Й. Пенчев разглежда предимно промените в мелодичните контури на изречението, без да включи и останалите компоненти на интонацията (Тилков 1981: 19). Сред монографиите в българската лингвистика, посветени на интонацията, е и трудът на Г. Падарева-Илиева *Интонацията и принципът за езиковата икономия* (Падарева-Илиева 2013), където е представен още един аспект от комуникативната функция на интонацията – способността ѝ да компенсира липсващи елементи в потока на речта, както и да променя смисъла на изказването без прибавяне на допълнителни лексикални елементи.

Предмет на това изследване са интонационните контури на двата основни типа сложни съставни изречения с подчинени подложни (ППИ) в българския език. Те са следните: 1) въведени с помощта на относителното местоимение *който* (ППИ₁) и 2) въведени с други подчинителни връзки (ППИ₂). По отношение на позицията

си в състава на сложното изречение по-чести са ППИ_1 в препозиция (срв. *Който учи, ще сполучи* и *Ще сполучи, който учи.*), а ППИ_2 обикновено е в постпозиция спрямо главното изречение (срв. *Ясно е, че ще дойдат* и *Че ще дойдат*, е ясно.). Освен различията в позицията и в подчинителната връзка някои автори диференцират двете групи ППИ и според наличието или липсата на елемент, даващ информация за характеристиките на подлога в главното изречение. П. Радева отбелязва, че в сложните съставни изречения с ППИ_1 в главното изречение подлогът липсва само формално, а „конкретната изреченска семантика го конкретизира в достатъчна степен” (Радева 2002: 56). В подобна посока е и твърдението на П. Осенова, че разликата между подчинените определителни изречения и подчинените подложни, въведени с *който*, е в това, че в първия случай се пояснява изразен, а във втория случай – неизразен подлог (Osanova 2006 : 109). Авторката смята, че тъй като българският език е нулевосубектен, и в двата случая всъщност става дума за подчинено определително изречение.

Според Ив. Недев ППИ_2 са задължителни при сложните съставни изречения от втората група, тъй като главното е незавършено от структурно-семантическо гледище (Недев 1992: 260). Тази незавършеност най-вероятно се дължи на факта, че предикатът е безличен. За липсата на подлог в главното изречение при ППИ_2 пише и К. Попов, срв. „Към втората група спадат подложни изречения, които се свързват с главното изречение с помощта на останалите подчинителни връзки и стоят след главното изречение, което е *безподложно* (подч. мое – В.М.)“ (Попов 1963: 270).

Основната цел на изследването е да се провери по експериментален път дали са налице различия в интонационния контур на двете групи сложни съставни изречения с ППИ . В експеримента бяха включени 17 студенти от различни курсове от специалностите *Българска филология*, *Педагогика на обучението по български език и история* и *Предучилищна педагогика и логопедия*. Беше им раздаден списък с 33 изречения без вътрешноизреченска пунктуация, които те трябваше да прочетат с интонация и паузи по собствена преценка. След това записаната реч бе обработена със софтуерните продукти

Praat (v. 6.0.30)² и *Speech Analyzer* (v. 3.0.1)³, за да се изолират лингвистичните различия в контурите, дължащи се на емфаза, фонетична структура на думите около междуизреченската граница и др., от екстралингвистичните, причина за които са индивидуалните особености на гласовия апарат и индивидуалните решения на всеки от записаните как да произнесе изреченията.

В съпоставителния анализ използвам подчинени определителни и подчинени допълнителни изречения (ПДИ) като контролни изречения. Причината да ги избира са еднаквите съюзни връзки, което е предпоставка за наличие на съвпадения в интонационните им контури, срв. ППИ₁/ПОИ (*Много живее, който се смее. / Много живее **този**, който се смее*). П. Радева отбелязва, че и на синтактично ниво „незначителната смислова разлика, произтичаща от наличието или отсъствието ба подлог в структурата на ГИ (главното изречение – бел. моя. В. М.) е причина в много случаи ПИ (подчиненото изречение – бел. моя. В. М.) да се приемат за определителни вместо за подложни” (Радева 2002: 59). От друга страна, на фонетично ниво интонационните контури на ППИ₂ и на ПДИ също трябва да съвпадат, тъй като в ексцерпираните изречения съюзът е едносричен, което предполага липса на пауза на междуизреченската граница и еднакъв интонационен контур, срв. *Беше ясно, че ще дойда. / Мисля, че ще дойда.; Ясно е как ще пътувам. / Разбрах как ще пътувам.; Интересно е да разбера./ Мисля да разбера.*

С оглед на обема на работата тук анализирам интонационните контури в представителни интонограми за 4 групи сложни съставни изречения с ППИ, съпоставени с интонационния контур на сложно съставно изречение с подчинено определително (ПОИ). Това са: ППИ₁ в препозиция; ППИ₁ в постпозиция; ППИ₂, въведено с **да**, в постпозиция; ППИ₂, въведено с **как**, в постпозиция; ППИ₂, въведено с **че**, в препозиция; ПОИ в постпозиция⁴.

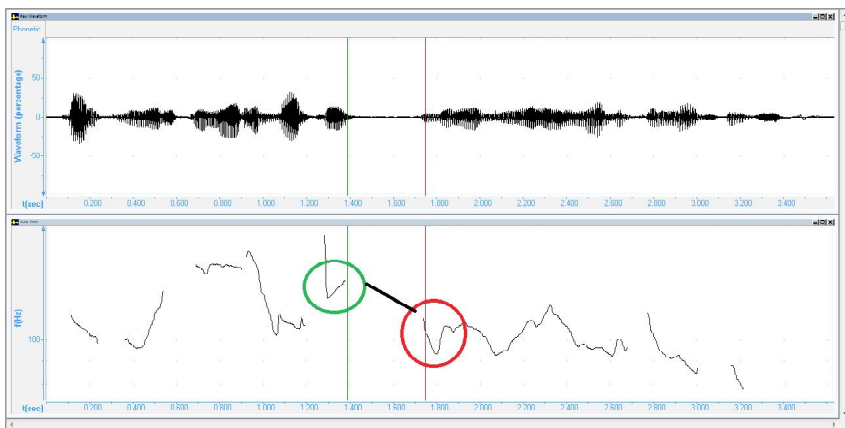
---

² http://www.fon.hum.uva.nl/praat/download_win.html

³ <https://software.sil.org/speech-analyzer/>

⁴ Пълен списък на ексцерпираните изречения е представен в приложение 1.

1. *Интонационен контур на сложно съставно изречение с ППИ₁ в препозиция*

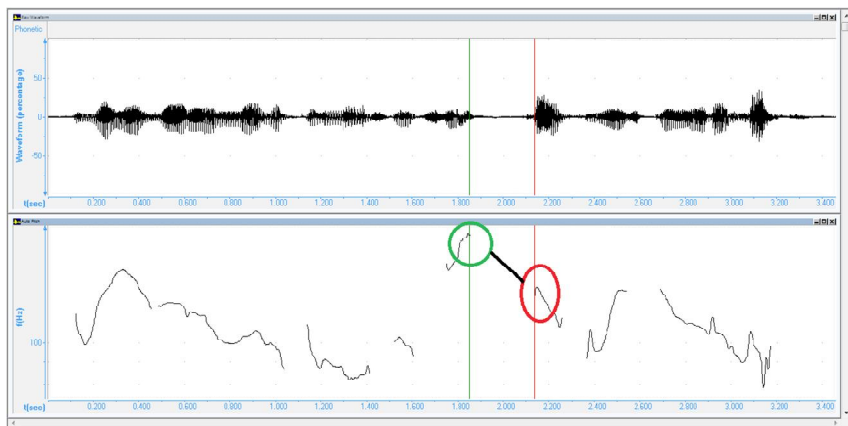

Фиг. 1. *Интонационен контур на Който нищо не работи винаги има много помощници⁵*

Както се вижда от фиг. 1., между двете прости изречения има ясно изразена пауза. Началото на първото просто изречение е по-ниско от края му, докато второто просто изречение започва с по-високо начало и завършва с по-нисък край. Такъв контур отчита и Д. Тилков при незавършеност на фразата при подчинените определителни изречения (Тилков 1981: 101). Й. Пенчев представя същия контур, но за ППИ. Според него в този случай „емфатичността изисква въвеждане на подлог в главното изречение“ (Пенчев 1980: 139), но и без него достатъчно ясно се открояват две самостоятелни фрази, а контурите на ППИ и ПОИ се различават единствено по контраста – контурът на ППИ е по-контрастен заради формално незаетата позиция на подлога, което води до по-голяма пауза на междуизреченската граница. Още тук може да се отбележи, че от фонетично гледище двукомпонентността на фразата е един от маркерите, по които се различават ППИ₁ в препозиция от ППИ₂ в постпозиция.

⁵ Изреченията са представени така, както бяха раздадени на участниците в експеримента – без пунктуация.

2. Интонационен контур на сложно съставно изречение с ППИ₁ в постпозиция

Фиг. 2. Интонационен контур на *Винаги има много помощници* който нищо не работи

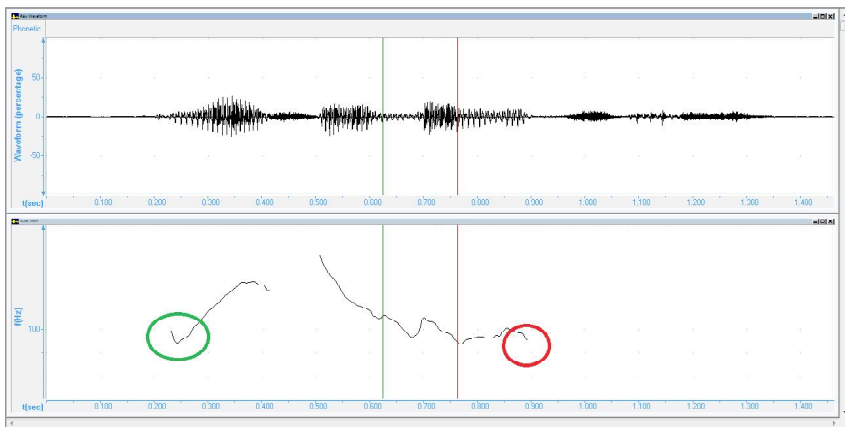
Когато ППИ₁ е в постпозиция спрямо главното изречение, интонационният контур също се доближава до интонационните контури на ПОИ, установени от Д. Тилков – средно начало и висок край за първото изречение (обикновено то е главното) и средно начало и нисък край за второто изречение (Тилков 1981: 101). Общото е средното начало и високият край на първото изречение и средното начало и ниският край на второто изречение, независимо дали са главни, или подчинени. Разликата е в по-резкия преход между двете изречения, когато ППИ₁ е в постпозиция. Тук още повече личат незавършеността⁶ и отчетливият скок на интонацията в края на първото изречение, където на мястото на липсващия подлог има по-голяма пауза.

3. Интонационен контур на сложно съставно изречение с ППИ₂ в постпозиция, въведено с *да*

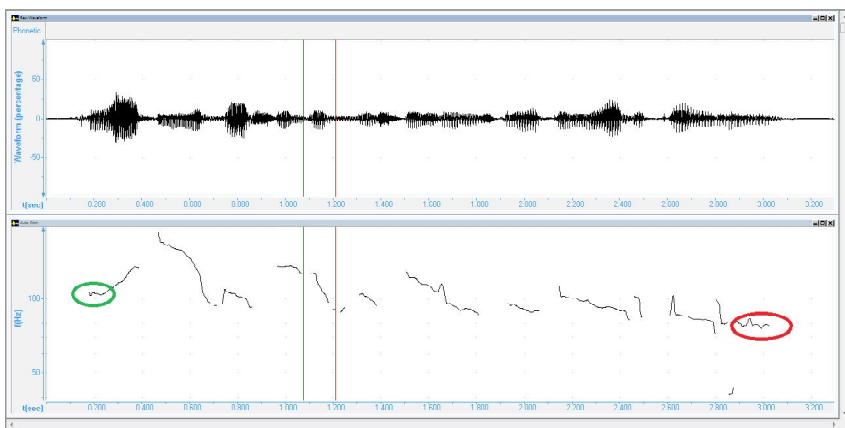
Тук представям две интонограми на сложно съставно изречение с ППИ₂, въведено с *да*. Целта е да се сравни дали усложнената

⁶ Повече за мелодиката на незавършеност вж. в Бояджиев, Тилков 1997: 203 – 207.

изреченска структура и по-дългото главно изречение водят до релевантни промени в интонационния контур.

Фиг. 3. Интонационен контур на *Лошо е да липсваш.*

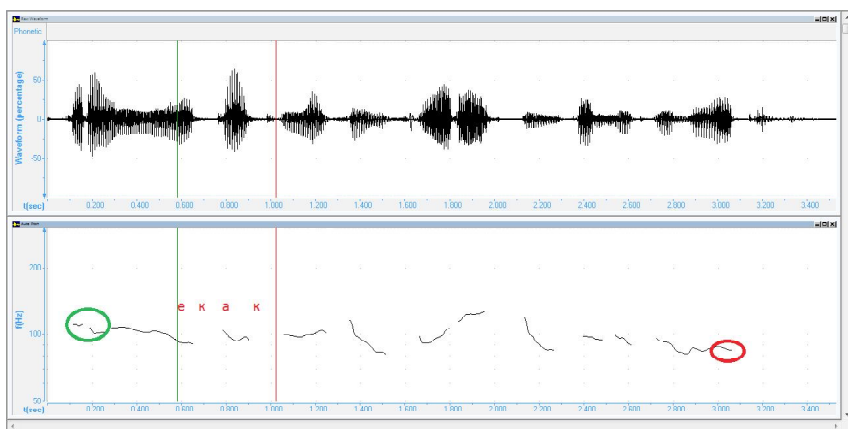
Фиг. 4. Интонационен контур на *Приятно ѝ беше да видишва миризмата на одеколона му.*

Подчинените подложни изречения в постпозиция, въведени с *да*⁷, най-често се произнасят слято с предишното изречение, т.е. произнасят се като еднокомпонентна фраза. Това е установено от Д. Тилков

⁷ Повече за характера на „да“ вж. в Иванова 2015.

(Тилков 1981: 67), както и от Петя Бъркалова (Бъркалова 2010: 235). Както се вижда от интонограмите и в двете изречения, съставлящите ги прости започват със средно начало, последвано от пик в зоната на ударението, и завършват със среден край. Също така липсват паузи около междуизреченските граници, а съюзната връзка е много тясно свързана с формата на глагола *съм* от главното изречение. Връзката между подчиненото и главното изречение е много силна и наподобява връзката между компонентите на предикативното ядро в простото изречение.

4. Интонационен контур на сложно съставно изречение с ППИ₂ в постпозиция, въведено с *как*

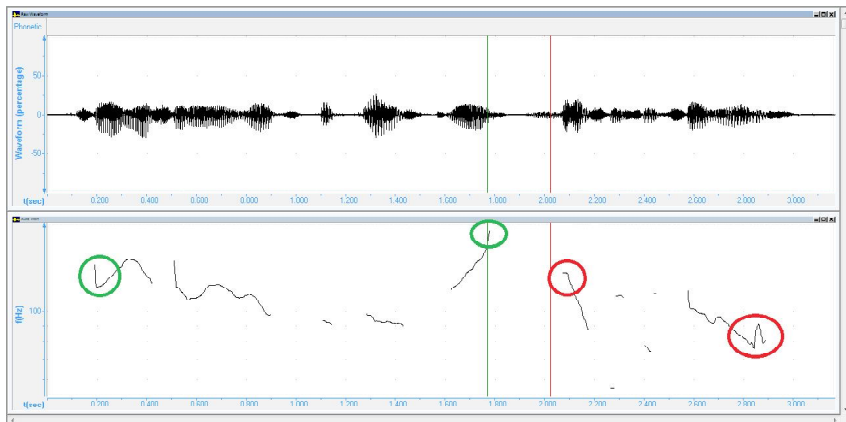
Фиг. 5. Интонационен контур на *Странно е как някои хора издържат на диета*

На фиг. 5. е представена интонограмата на ППИ₂, въведено с *как*, с главно изречение, съставено от една акцентна дума, от типа на *Ясно е...* Както и при изреченията от предходната група, и тук липсват релевантни разлики в интонационните контури при ППИ, въведени с *как* и *че*. Също така структурата на главното изречение не оказва влияние върху общия контур. Виждат се средните начало и край и варирането на пиковите в зоните на ударението. Въпреки че се появяват кратки паузи около междуизреченската граница, двете

изречения са тясно свързани, което е индикатор за семантичната им свързаност.

5. Интонационен контур на сложно съставно изречение с ППИ_2 в препозиция, въведено с *че*

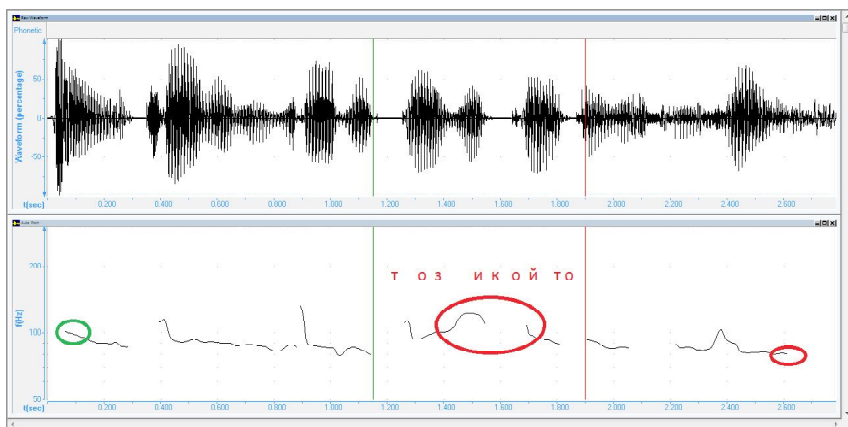

Фиг. 6. Интонационен контур на *Че имаше нужда от спокойствие беше съвсем ясно*

Вижда се, че когато ППИ_2 е в препозиция, контрастът между двете прости изречения е по-голям от случая с постпозиция на подчиненото изречение. Първото изречение започва със средно към високо начало и завършва с висок финал, а второто – със средно начало и нисък финал. Фразата е нахъсана, а вътрешноизреченската амплитуда в простите изречения е по-малка в резултат от относителната им обособеност като два отделни компонента. Краят на първата фраза е много висок, което е маркер за незавършеност и липсващ релативен компонент във второто изречение, чрез който да се свържат двете изречения. Интонограмите показват, че донякъде интонационният контур на тези изречения съвпада с интонационния контур на ППИ_1 в постпозиция. Ролята на паузата тук е да обособи двете изречения като относително завършени интонационни цялости. От друга страна, в случаите на подчинено изречение в препозиция при ППИ_2 липсва елемент, който да представи граматическите показатели на

липсващия подлог, а при ППИ₁ тази функция изпълнява относителното местоимение. Това потвърждава твърденията на Ив. Недев и П. Радева, че заради липсата на структурно-семантична завършеност в главното изречение в първия случай се налага задължителна употреба на подлог, чиято функция се изпълнява от ППИ, докато във втория случай подлогът липсва само формално, а родът и числото му се подразбират от формата на относителното местоимение в подчиненото изречение и окончанието на сказуемото в главното изречение.

6. Интонационен контур на сложно съставно изречение с ПОИ в постпозиция

Фиг. 7. Интонационен контур на *Получава награда този който заслужава*

Тук личи относително равномерното движение на интонационния контур в рамките на простите изречения. И двете изречения започват със средно начало и завършват със среден финал. На междуизреченската граница липсва голяма пауза, а последният елемент на първото изречение (в случая показателното местоимение *този*, което е и подлог) образува едно цяло със съюзната връзка във второто изречение (относителното местоимение *който*). Налице е естествен преход между главното и подчиненото определително изречение и преходите са по-плавни, тъй като липсва задължителната емфатич-

ност. Но както отбелязва Д. Тилков, и тези изречения могат да бъдат интонационно оформени като двусъставни с пауза на междуизреченската граница (Тилков 1981: 67).

Изводите, които могат да бъдат направени след анализа на интонационните контури на сложните съставни изречения, в рамките на които влизат ППИ₁ и ППИ₂ в пре- и постпозиция спрямо главното, са следните:

1. Подчинените подложни изречения ППИ₂, въведени с *че, да, как* и т.н., в постпозиция са тясно свързани с главното изречение и при по-кратки прости изречения цялото сложно изречение се произнася като една фраза. Поради семантичната *дефективност* на главното изречение подчиненото е задължително и заема позицията на липсващия подлог.

2. От интонограмите на сложни съставни изречения с ППИ₁ се вижда, че те донякъде формално се доближават до ПОИ към подлога, но за разлика от тях при ППИ в областта на междуизреченската граница обикновено се появява пауза, която сигнализира за пропуснатия подлог в главното изречение. Ако подлогът е експлицитен, той запълва паузата и е естествен преход между двете изречения, като най-често образува цялост със съюзната дума от подчиненото изречение, а паузата може да бъде направена преди него. По този начин се подчертава тясната връзка между определяемото и определението.

3. Резултатите от сравнението на интонограмите на ППИ₁ и ППИ₂ показват, че сложните съставни изречения с ППИ₁ винаги се оформят като двукомпонентни фрази независимо дали са в пре-, или постпозиция, докато ППИ₂ в постпозиция по-често са част от еднокомпонентна фраза с липсваща пауза на междуизреченската граница, а в препозиция се формира двукомпонентна фраза. Този втори случай с препозиция обаче е с по-ниска фреквентност, защото изисква специфични условия на реализация и следователно не е сред типичните изреченски конструкции в българския синтаксис.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Тилков 1997:** Бояджиев, Т., Д. Тилков. *Фонетика на българския книжовен език*. В. Търново: Абагар. **Boyadzhiev, Tilkov 1997:** Boyadzhiev, T., D. Tilkov. *Fonetika na balgarskia knizhoven ezik*. V. Tarnovo: Abagar.
- Бъркалова 2010:** Бъркалова, П. Пунктуацията в сложните изречения с глагол „съм“. // *Актуални проблеми на съвременната българска книжовна норма*. Съст. В. Маровска и К. Чакърва. Пловдив: Контекст, 230–237. **Barkalova 2010:** Barkalova, P. Punktatsiyata v slozhnite izrecheniya s glagol „sam“. // *Aktualni problemi na savremennata balgarska knizhovna norma*. Sast. V. Marovska i K. Chakarova. Plovdiv: Kontekst, 230 – 237.
- Иванова 2015:** Иванова, В. *Полифункционалното да в българския език*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. **Ivanova 2015:** Ivanova, V. *Polifunktsionalnoto da v balgarskia ezik*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Недев 1992:** Недев, Ив. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. С. **Nedev 1992:** Nedev, Iv. *Sintaksis na savremennia balgarski knizhoven ezik*. S.
- Падарева-Илиева 2013:** Падарева-Илиева, Г. *Интонацията и принципът за езиковата икономия*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“. **Padareva-Ilieva 2013:** Padareva-Ilieva, G. *Intonatsiyata i printsipat za ezikovata ikonomia*. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“.
- Пенчев 1980:** Пенчев, Й. *Основни интонационни контури в българското изречение*. С.: Издателство на БАН. **Penchev 1980:** Penchev, Y. *Osnovni intonatsionni konturi v balgarskoto izrechenie*. S.: Izdatelstvo na BAN.
- Попов 1963:** Попов, К. *Съвременен български език. Синтаксис*. С.: Наука и изкуство. **Popov 1963:** Popov, K. *Savremenen balgarski ezik. Sintaksis*. S.: Nauka i izkustvo.
- Радева 2002:** Радева, П. *Записки по синтаксис на съвременния български книжовен език. Сложно изречение*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. **Radeva 2002:** Radeva, P. *Zapiski po sintaksis na savremennia balgarski knizhoven ezik. Slozhno izrechenie*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Тилков 1981:** Тилков, Д. *Интонацията в българския език*. С.: Народна просвета. **Tilkov 1981:** Tilkov, D. *Intonatsiyata v balgarskia ezik*. S.: Narodna prosveta.
- Osenova 2006:** Osenova, P. A Corpus-Based approach to Free Relatives with „който“ in Bulgarian. In: *Proceedings from FASSBL 2006*, Sofia, pp. 109–112.